Andrei ȚURCANU
Institutul de Filologie al AŞM
(Chişinău)

CRITICA LITERARĂ: MIZE ESTETICE ŞI ESTETISM VELEITAR

Literary criticism: aesthetics stakes and aestheticism of velleity

Abstract. In the shadow of the literary life's egos, we find the marks of postmodern „culture uproar" (B. Ch. Han). However, in this „fatality" we distinguish and a lot of inertia and imitation, much gregarious spirit and snobbery. The impulses of the critics' return to normality had first to overcome a fierce mythology of the writer – an exceptional figure from the years of national awakening. The postmodern terribleness of critical interventions aimed precisely this literary and social simulacrum. Then the anthology „Portret de grup" tries to impose a literary image opposed to the dominant traditionalist model of 60's source – a model modified through the imitations' ruination and the following degradation in a sententious-pathetic and sweetish-rustic model. Hence the insistence on the aesthetic criterion. Opposite to moralizing, false patriotic source, and to that primary kalokagathia, which represents the foundation of an important viable part of literature of resistance of Bessarabia, the aesthetic offensive (with a strong aestheticist emanation) shows some serious cracks and is lost in inconsequences of attitude and inconsistency of method. Through the abusive identification of the lyricoid traditionalism with the poetry of Grigore Vieru, we insist espe cially on the „lack of value" and even on the malefic, paralysing influence of the author of „Albinuța" on the native literary process. It is notable that any discussion on the literary tradition ends invariably with another fiery „separation of Vieru". It is remarkable and a feedback, many authors full of velleities who remained of an elementary, lapsed poetic expression, cavil about the image of Grigore Vieru. There is something concerning the drama of our aesthetic taste, corrupted by a literary restrictive policy over several decades, a taste unable to face the challenges of new artistic models and to distinguish the real value from the past „rubbles". We see how simulacra of a haunting past and those of a present of criteria's disconcert become bitter instead of emulation and some successive series of exemplary creations of paradigm.

Keywords: literary criticism, traditionalism, postmodernism, paradigm, aestheticism, simulacra, criteria of evaluation, aesthetic taste, literary process.

În romanul „Falsificatorii de bani", André Gide are o frază pusă în gura unui personaj: „Ai toate calitățile unui om de litere: eşti vanitos, ipocrit, ambițios, versatil, egoist…" [1, p. 59]. Mă gândeam odată că în acest „portret" este ceva cu deosebire

BDD-A25081 © 2016 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-18 00:49:37 UTC)

din scriitorul postmodernist. Mai apoi mi-am dat seama că lucrurile sunt mai complicate. Nu e vorba doar de nişte manifestări accentuat-distorsionate de ordin temperamental sau etic. La mijloc e şi paradigma epocii care îşi pune amprenta. În larma orgoliilor din viaţa literară regăsim cu uşurinţă şi însemnele „culturii gălăgiei" (B. Ch. Han) postmoderniste. Deşi cu acest *spirit al vremii* nu ar trebui să exagerăm. Există, firește, un dat al timpului, cu reacţii paradigmatice şi cu deschideri de perspectivă ce ţin de epocă. Dar în această „fatalitate" se distinge uşor multă inerţie şi imitaţie, mult spirit gregar, snobism şi, adesea, preferinţa pentru un comod lustru de imagine, meschine plieri de conjunctură. Toate, înţelegem, ţin în ultimă instanţă de alegerea fiecăruia. Cât caracter, atâta literatură, ca să parafrazez o spusă a lui Grigore Vieru.

Impulsurile revenirii criticii la normalitate au trebuit, mai întâi, să învingă o înverşunată mitologie a scriitorului-figură de excepţie, a scriitorului-Proroc din anii deşteptării naţionale, un rol pentru asumarea căruia, într-o epocă a „dezlegării la cuvânt", nu a fost nevoie de mare curaj şi nici de cevaşilea jertfe. A fost suficient doar meşteşugul vorbirii, un dar până atunci interzis, suspectat, ţinut în cătarea tuturor gurilor de foc aflate în dotarea ideologiei oficiale. O aptitudine comună într-o societate democratică, cu descătuşări de conştiinţă şi cu exerciţiul cotidian al dialogului. Dar într-o lume a fiinţelor supuse tăcerii, unde graiul se identifică doar cu discursul plat de la tribună, vorbirea în forum fascinează, iar „vorba directă" apare drept un miracol, un fel de magie colectivă, în care vorbitorului i se atribuie o condiţie exemplară, un statut de „ales" providenţial. Peste mirajele mulţimilor înmărmurite de admiraţie se cern şi rostirile pline de un patos liturgic: „Iată ce vor scriitorii, dragii mei…". Citatul e dintr-un text al lui Ion Vatamanu, în care scrisului şi scriitorului li se proclamă o misiune sacerdotală predestinată. Reacţie la falsele ierarhii sociale decrepite, rostul de vizionar şi antemergător al condeierului, până mai ieri „chemat" să fie slujitor al altor idealuri, devine o temă comună a literaturii, dar şi o credinţă, un imbold de speranţă de viitor pentru masele trezite din letargia de aproape o jumătate de veac. Era oarecum firesc ca, în circumstanţele excepţionale ale vremii, setea de Cuvânt a norodului cu limba împleticită de o îndelungată muţenie să se regăsească în descătuşările exaltate ale scriitorilor. Numai că între timp elanurile colective s-au domolit, iar „darul vorbirii", luând-o la picior prin cetate, şi-a arătat şi o altă faţă decât cea romantică mântuitoare, una de flecar iresponsabil, potrivindu-şi din mers, cu cinism, şi binecunoscutele azi grimase ale demagogiei. În acest timp scriitorii, mai exact, unii din cei care în vacarmul onomatopeic al deşteptării s-au fixat ca tribune publice vorbitoare, au continuat să se complacă în rolul, abuziv, de preoţi ai neamului. La această imagine exagerată (un cec în alb nemeritat, după cum s-a văzut ulterior!) s-a adăugat şi o mitologie contrafăcută de stânci eroice care au oprit cu pieptul tancurile sovietice, deşi în ziua respectivă, la 7 noiembrie 1989, printre cei care realmente s-au culcat în faţa TAB-urilor militare am văzut multă lume cunoscută, unele persoane însângerate la propriu din ciocnirile cu poliţia, dar nici un scriitor. Câţiva s-au arătat, e adevărat, dar au apărut la o tribună improvizată în centrul Chişinăului abia pe la amiază, după ce evenimentul se consumase deja.

BDD-A25081 © 2016 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-18 00:49:37 UTC)

Din această fabulație postsovietică, dar și în continuarea tradiției din comunism a slujbașului scrisului ca unic deținător de licență a vorbirii între masele de oameni predestinați muțeniei, s-a constituit Utopia Scriitorului – un amestec de patetisme desuete, o megalomanie jenantă și dulci legănări cu uitare de sine în forme primare, retardate de artă și de limbaj. Un fundac, cu siguranță! Inițial, teribilismul postmodernist (în mod special, cel al lui Em. Galaicu-Păun) a vizat tocmai acest simulacru literar și social. Și ideea lui E. Lungu a „Portretului de grup" încerca, prin sublinierea „o altă imagine a poeziei basarabene" [2], impunerea critică a unei imagini literare contrară modelului dominant tradiționalist adânc înșurubat în conștiința estetică a scriitorilor și cititorilor basarabeni. Un model de sorginte șaizecistă prefăcut prin uzura pastișărilor succesive și a degradărilor ulterioare în unul sentențios-patetic și dulceag-pășunist. De aici și pedalarea apăsată pe criteriul estetic. Opusă însă nu numai filonului moralizant-patriotard, dar și acelei kalokagathii originare, care constituie fundamentul unei importante părți viabile din literatura de rezistență a Basarabiei, ofensiva estetică (cu o pronunțată emanație estetistă) arată grave fisuri, se pierde în inconsecvențe de atitudine și inconsistență de metodă. Autori atinși de „boala sterpăciunii", cum s-a exprimat odată pictorul Fioghin Calistru, trec drept poeți redutabili (ex. Paul Mihnea, George Meniuc și o bună parte din debutanții de mai încoace sau chiar unii dintre optzeciștii împodobiți în odăjdiile prea largi ale clasicizării precoce). Concomitent, printr-o identificare abuzivă a formelor întârziate și a tradiționalismului liricoid din literatura basarabeană cu poezia lui Grigore Vieru, se insistă într-un mod exacerbat și cu rea voință asupra „banalității", „lipsei de valoare" și chiar a influenței „malefice", paralizante a autorului „Albinuței" asupra procesului literar autohton și asupra gustului literar în genere. Simptomatic e faptul că orice „gălăgie" în jurul oricărei noi manifestări zgomotoase a vreunui „nimic estetic" sfârșește, invariabil, cu o altă, încrâncenată, „despărțire de Vieru". Din păcate, e de remarcat și o reacție inversă pe potrivă, agățarea de imaginea lui Grigore Vieru a multor veleitari (majoritatea, de pe lângă literatură!) încremeniți într-o expresie poetică elementară, caducă. Este, cred, de o parte și de alta, un orgoliu, pătimaș sau neputincios, al afirmării. Dar mai este ceva la mijloc. E ceva ce ține de drama gustului nostru estetic, viciat pe parcursul mai multor decenii de o politică literară restrictivă, fixat și menținut în percepția doar a unor forme literare explicite, pe înțelesul „cititorului simplu", incapabil acum să facă față provocărilor noilor modele artistice ori, dimpotrivă, să distingă în molozurile trecutului valoarea autentică, suflul viu al inspirației, „magma ontologiei umane", ca să folosesc o expresie a Ninei Corcinschi, de inerție, falsuri sau sterilități de artizanat. În locul emulației și a unor serii succesive de creații exemplare de paradigmă, vedem cum se înverșunează simulacrele, cele ale unui trecut obsedant și cele ale unui prezent în descumpănire de criterii.

O pildă recentă. Într-o postare de pe *facebook* de ziua morții poetului, Iulian Ciocan scrie sec, de parcă ar întoarce niște pietre tombale: „Constat cu mirare că mulți dintre amicii mei de pe FB îl elogiază pe Grigore Vieru, că îl transformă în fetiș, că fac din el un geniu. Eu cred că din punct de vedere literar Vieru e slab, mediocru, anost. Eu am ab-

BDD-A25081 © 2016 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-18 00:49:37 UTC)

solvit o Facultate de Filologie, la Braşov" [3]. Mai jos revenea cu o „îngăduinţă" sfidătoare: „Cred că are câteva poezii bune pentru copii. Şi cam atât". Trec peste „argumentul" (pueril? tupeist?) al facultăţii de filologie absolvite ca temei pentru monopolul dreptului arbitrar de judecare sumară şi de execuţie literară a unui poet. Un intelectual veritabil s-ar jena să aducă în sprijinul aserţiunilor sale o dovadă, cu care vin, de obicei, neofiţii sau impostorii. Apoi, o facultate de filologie ar fi trebuit mai degrabă să ofere probe pentru o acţiune contrară. Mă refer la o hermeneutică, precum susţine într-un comentariu la postare Alina Tofan, care *după text, restabileşte şi contextul. Sau contextele: al scrierii, al publicării, al interpretării in epocă, al (auto)interpretării auctoriale, al interpretării antume, al interpretării postume, al instrumentalizării contextuale* etc., etc. Cineva a pus aceste aprecieri drastice pe seama tinereţii autorului, la care Iulian Ciocan a replicat că nu mai este tânăr, are 47 de ani. La 47 de ani, e firesc, nu mai faci referinţă la o facultate absolvită cu un sfert de secol în urmă. Înseamnă oare acest lucru că spectrul filologiei e pentru el ceva mai mult decât o invocaţie oarecare? Se pare că da, odată ce în faţa virtualilor săi oponenţi precum şi a celor care, crede el, exagerează valoarea poeziei lui Grigore Vieru, invocă acelaşi argument al „filologiei": „Voi, cei care îl consideraţi geniu, sunteţi toţi filologi?". Bineînţeles, nici cei care îl consideră geniu, nici cei care sunt de acord cu etichetările lui Iulian Ciocan nu sunt toţi filologi. Cititul şi dragostea de literatură nu e numai apanajul absolvenţilor facultăţilor de filologie. Mai mult, ca profesor la Universitate, pot să afirm că, printre miile de studenţi pe care i-am avut de-a lungul anilor, cititori pasionaţi am avut doar o sută – două, iar cititori cu un început promiţător de profesionalizare doar câteva zeci. Asta nu înseamnă că unii sau alţii, din patima cititului ori din lipsa acestei pasiuni, au ajuns să aduleze sau să conteste pur şi simplu, fără un sâmbure de discernământ, pe Vieru, pe Druţă ori pe oricare alt scriitor. Filologia, cum am înţeles-o şi cum am practicat-o eu, înseamnă să oferi cititorului nişte chei de lectură pentru cele mai diverse forme de literatură, mijlocindu-le, astfel, accesul la un ansamblu de valori artistice cât mai larg. Nu e vorbă, este o boală printre filologi, mai ales printre începători. De cum se văd în posesia unor chei pentru nişte lacăte mai sofisticate, sunt brusc atinşi de vanitate şi încep a se uita cu desconsiderare la textele cu suprafeţe mai limpezi, mai accesibile parcă, dincolo de care nu mai sunt în stare să perceapă, ca să-l citez iar pe Borges, „modesta şi misterioasa complexitate". Iulian Ciocan pare să fie unul dintre aceştia. Tot acolo Alina Tofan îl mustră dur (şi cu dreptate). Dacă ar fi făcut-o de pe undeva de la Bilicenii de Jos, ar fi fost un bun prilej să fie taxată drept „o provincială". Dar Alina Tofan (Ciobanu) se află de mai mulţi ani în Germania, de unde şi scrie colegului ei cu o abia reţinută, înţeleasă, mânie: „Cizmele/ «cibotele» de chirză proletkultiste n-au murit. Şi nici cauza lor, din păcate. Adidaşii de azi – chiar dacă încălţaţi în haina estetismului absolut – au aceleaşi pretenţii «fondatoare» – devastatoare, de parcă lumea şi literatura au început sau încep de la ei. Tocmai pentru că ai făcut filologie, Iulian, ştiu că ştii că nimic nu apare din nimic şi că fără Grigore Vieru literatura română din RSSM, dar şi cea postsovietică ar fi avut altă faţă. Nu e neapărat (şi nici nu cred ca e normal) să ridici osanale creaţiei lui Grigore Vieru,

BDD-A25081 © 2016 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-18 00:49:37 UTC)

dar nici să arunci cu piatra în oglindă – lipsa sau spargerea oglinzii nu ne face mai buni, mai frumoşi, mai geniali”. Colegul, un pic doar mai tânăr, nu se încumetă să se avânte în polemici mai aprinse, mulțumindu-se să arunce nişte replici, unele teribilist-provocatoare („nu mă interesează un trecut în care Vieru e mare scriitor si deschizător de drumuri”), altele încercând să găsească o explicație intoleranței sale în preferința pentru un alt registru estetic decât cel al poetului de la Pererâta: „Ar fi multe de spus de ce nu-mi place creația lui Vieru. Voi spune doar că (auto)ironia lui Busuioc e net superioară lamentației lui Vieru. E un alt palier al literaturii. Apoi, despre lucrurile dramatice sau sacrosancte prefer să mi se scrie într-un registru calm, fără lacrimi şi efuziune. Aşa dramaticul e mai pregnant, mai dureros chiar”.

Ca unul care am trecut prin şcoală cu alte manuale (două clase, până la reforma din 1957 a ortografiei, fiind chiar nevoit să folosesc pe ici-pe colo şi semnul tare – ъ), îmi amintesc de alte poezii din „Cartea de citire” decât jucăuşele şi nevinovatele versuri „Pentru pace, pentru pace, mulțumim frumos!” ale lui Grigore Vieru. „Vreau să cânt un cântec tinereții,/ slăvitei tinereți comsomoliste,/ acelora care cu prețul vieții…” etc. – versificări primitive, silnice, ca să utilizez un cuvânt din epocă, scrise de Liviu Deleanu sau altele, de Em. Bucov, An. Lupan, pe care trebuia să le învățăm pe de rost într-un efort năucitor de memorizare. Iată acesta chiar că era un „cumplit mijloc de tâmpenie!”! E un trecut care mă interesează în mod deosebit şi azi. Mai mult, la cursul de lecții despre literatura postbelică, încerc să inculc şi studenților mei ideea că acele vremuri, cu întreg arsenalul lor de ştanțare a „omului nou”, nu trebuiesc uitate. Tot aşa, fără o eroizare şi o martirizare de conjunctură, nu avem dreptul să uităm nici eforturile celor care au schimbat cursul literaturii şi au făcut şi ca cititorul ei să prindă contururile altui chip decât al celui trasat de textele cu „semnul tare” în inimă. Iar cu aceste strădanii Vieru, Druță ş.a. chiar sunt „deschizători de drumuri”!

Încerc să aduc contraargumente la pripitele şi categoricele contestări ale lui Iulian Ciocan şi mă surprind că ceva rămâne totuşi în afara acestor explicații. Revin la ideea că fără Ion Druță şi Grigore Vieru, ca să mă limitez doar la aceste figuri emblematice ale literaturii române din Basarabia, „literatura română din RSSM, dar şi cea postsovietică ar fi avut altă față”. E vorba Alinei Tofan, la care am adăugat şi „un alt chip al cititorului”, alt chip decât cel al personajelor încrâncenate, românofobe din „Hartene” de Gr. Adam ori „Tovarăşul Vanea” de S. Şleahu. Pusă astfel problema, şi Druță, şi Vieru se situează sus-sus, la o înălțime egală cu înălțimile *Purgatoriului* față de abisurile *Infernului* din „Divina Comedie” a lui Dante. Dar să nu uităm, această față a literaturii, care s-a înstăpânit în anii ’60 şi a dominat peisajul literar până spre sfârşitul anilor ’80, a modelat în aceste decenii, cu acceptul tacit sau cu susținerea directă a forurilor oficiale sovietice, la grădinițe, în şcoli şi universități, chipul a câtorva generații de cititori moldoveni, de intelectuali moldoveni mai cu seamă. Amintesc în acest context că romanul „Viața şi moartea nefericitului Filimon” de Vladimir Beşleagă, care în 1969 ar fi putut deschide o portiță pentru o altfel de literatură, nu a fost publicat. Aş remarca şi faptul că secțiile literare de la Uniunea Scriitorilor care administrau debuturile, editurile,

BDD-A25081 © 2016 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-18 00:49:37 UTC)

revistele, manualele şi tot ce ținea de propagarea instituțională a literaturii şi-au creat în aceşti ani un model literar „ideal”, fără îndrăzneli de expresie şi de mesaj, ferit de şocuri şi experimente artistice neordinare, unul acceptat oficial prin girul călduț al publicabilului. Evident, şi gustul cititorului, mentalitatea, orizontul său de percepție a lumii, s-a ordonat, s-a format şi a înțepenit la criteriile acestui model selectiv şi restrictiv, impunând în societate, alături de tipul „omului sovietic”, mankurtul prin definiție, pe moldoveanul mioritic, sentimental şi rudimentar. Aici înțeleg disconfortul lui Iulian Ciocan simțit față de poezia lui Grigore Vieru şi iluzia sa de a fi identificat în poezia lui Aureliu Busuioc „un alt palier al literaturii” (e totuşi doar o iluzie!). Deşi s-ar putea bănui în subsidiar un criteriu estetic „asumat din snobism”, care „a pierdut legătura cu axul moral,” este ceva mai mult aici decât o reacție de personaj în adidaşi „încălțați în haina estetismului absolut”. Este tocmai, îmi pare mie, o nemulțumire față de insuficiența de „magmă ontologică umană”, defect genetic pentru toată literatura română din Basarabia sovietică. Dar în cazul lui Vieru intransigența lui Iulian Ciocan nu se susține; în cariera sa literară, el a avut un moment de grație care l-a propulsat în rândul marilor poeți ai secolului XX. Mă refer la volumul „Aproape”, apărut în 1974, carte, sub aparența de simplitate, de o profunzime şi o originalitate tulburătoare, de netăgăduit. M-am bucurat să regăsesc confirmate aceste intuiții mai vechi ale mele într-un serial de articole al lui Daniel Cristea-Enache publicat în „LiterNet.ro”. „Dacă idolatrii basarabeni nu disting esteticul de etnic, scrie criticul, dâmbovițenii minimalişti şi minimalizatori, racordați la trend, confundă tematica lui Vieru cu problematica lui; şi artificialitatea măruntă, manufacturieră a poeților tematici cu naturalețea atât de bine construită, cristalizată de poet. Nimic decorativ, convențional, previzibil figurativ şi interpretativ nu vedem în poemele de calibru ale lui Grigore Vieru, circumstanțiate şi amprentate istoric, dar smulse, liric, oricărei circumstanțe” [4]. *Smulse liric oricărei circumstanțe*, asta e!

Referințe bibliografice

1. André Gide, Falsificatorii de bani, Editura *RAO International Publishing Company*, 1996.

2. *Portret de grup.* Antologie. Selecție şi prefață de Eugen Lungu. Chişinău, Editura *Arc*, 1995.

3. https://www.facebook.com/iulian.ciocan.37/posts/1235081043172761

4. http://atelier.liternet.ro/articol/8410/Daniel-Cristea-Enache/Functia-Vieru-I-Taina-care-ma-apara-de-Grigore-Vieru.html

BDD-A25081 © 2016 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-18 00:49:37 UTC)